

L'activitat periodística i literària d'Antònia Abelló i Filella a les publicacions republicanes entre 1932 i 1939

Carme Puyol Torres

Historiadora, tècnica d'Arxiu

«Periodisme, escriure, linotípies, galerades, caixes, proves, aquella olor de tinta, meravellosa, és una olor diferent de totes, l'olor d'una impremta, és una olor estimada, per mi, i enyorada, ara, molt.»

[...]

«Res poder llegir, res per poder escriure. Per poder escriure com escrivia abans, els meus articles vibrants d'amor patri, els meus articles que m'han portat ací, però que no me'n dolc gens, oh no! Deu vegades, cent vegades, milions de vegades els tornaria a escriure'ls, encara que sabés que havia de tornar ací! Articles meus de Foment que manta vegada em posaven com a article de fons! Articles de Les Circumstàncies, quan Foment estigué suspès; articles del Diari de Reus, articles setmanals d'Abril, els últims temps de guerra: quin goig, quina felicitat tan gran, quin orgull tan íntim de l'ànima em prenia, quan anava omplint les quartilles a la màquina amb allò que la meua pensa dictava! I allò, aquella fluïdesa de les idees i els conceptes que sorgien sense esforç, naturalment, senzillament, rítmicament, compassades sorgien les paraules al seu lloc precís com una meravellosa dansa. Això que feliç em feia! Era el meu somni, el meu somni fet realitat: ja escrivia, els meus escrits als diaris.»

Antònia Abelló i Filella. *La sala llarga*

Mots previs

La gènesi d'aquesta comunicació es troba en un treball de més ampli abast que conforma l'Estudi Introductor de l'edició de la novel·la inèdita i altres produccions literàries i periodístiques de la militant d'ERC Antònia Abelló i Filella, *La sala llarga i altres escrits*, que vaig poder posar a la llum el dia de Sant Jordi d'enguany amb la total complicitat de l'Ajuntament de Reus a través de la Regidoria de Cultura i de la seva Regidora Empar Pont i Albert i la col·laboració de l'Institut Català de les Dones.

La presentació d'aquell llibre tingué per a mi una especial significació personal i professional ja que representava el punt culminant d'un camí de recerca i treball iniciat fa uns 5 anys al voltant de la vida i l'obra escrita d'Antònia Abelló. La tasca, executada a foc lent i constant em va possibilitar la localització del seu fons documental i biblioteca personal que la seva família donà a l'Arxiu Municipal de Reus i a la

Biblioteca Central de la ciutat, on vaig trobar allò que havia cercant durant molt temps: el mecanoscrit original del relat memorialístic i autobiogràfic inèdit *La sala llarga*. El relat, en forma de diari, desgrana la seva experiència a la presó de dones de Tarragona entre 1939 i 1941 amb una rigorosa veracitat, com hem pogut comprovar pels testimonis orals de dues de les companyes amb qui va compartir presó. La seva veu escrita, de primera mà, ens sembla viva, recent, com una pintura encara fresca, les seves paraules ens apropen la quotidianitat carcerària, són el pur reflex de tot el patiment, del dolor, de la desesperació, de les estratègies per sobreviure amb dignitat a una tragèdia vital com aquella; i en paral·lel ens apropa als vius records d'infantesa i joventut a Reus i comarca, a Juncosa i a Barcelona. Unes pinzellades i altres se'ns presentaren com un conjunt de baules soltes que trenades conformen el seu perfil vital, les traces essencials de la seva identitat.

Per altra banda, el seguiment exhaustiu dels diaris i publicacions periòdiques reusenques i del Baix Camp entre 1931 i 1939 em va permetre de recollir i analitzar tots els seus articles i treballs periodístics que hi va escriure Antònia Abelló, destacant pel seu nombre els apareguts al diari *Foment*. Una inestimable font d'informació per a l'estudi de la seva activitat com a periodista i de la gran significació vital que tingué per a ella, me la va donar la seva pròpia ploma a través del text de la seva novel·la *La sala llarga*, que em va revelar, per exemple, la seva col·laboració perseverant i fervent en el setmanari republicà de Barcelona *Abril* que es va publicar en els darrers mesos de la Guerra Civil. En analitzar els articles d'Antònia Abelló i posar-los en el seu context, hi trobareu moltes referències biogràfiques que defineixen el seu perfil polític immers en els esdeveniments del marc històric que va viure amb intensitat.

Hi trobareu com a Epíleg, uns apunts biogràfics d'Antònia Abelló relatius al seu empresonament, a l'exili interior, al desvetllament a partir de 1975 i al darrer adéu en tant que es vinculen a la seva activitat periodística i a en seu compromís amb Foment-ERC fins a la seva mort.

Hi havia un component afegit en la nostra tasca que s'adreçava a retre un sentit i merescut homenatge a Antònia Abelló per la seva perenne fidelitat a la idea republicana i catalanista del nostre país basada en la democràcia, que implica la lliure expressió del pensament, de les idees, i el dret i la capacitat d'un poble per decidir el seu futur. Hi havia implícit el rescabament moral per la injustícia del seu empresonament causat per la seva activitat política i publicista durant la Segona República, per l'estèril silenci imposat per la dictadura de Franco i per una amnèsica Transició que silencià milers de veritables delictes contra la llibertat que deixà sense veu les dones i els homes víctimes de la repressió i els va negar el dret a ser desinculpats i de restituir-los la dignitat vexada durant quaranta anys.

Presentar aquesta comunicació en el marc de la *Jornada d'Història. La premsa d'ERC 1931-1975* representa una excel·lent oportunitat per a donar a conèixer la personalitat política i la tasca periodística d'Antònia Abelló, i també una forma de retre-li un renovat reconeixement.

L'activitat periodística i literària d'Antònia Abelló entre 1932 i 1939

Si bé *La sala llarga* representa l'obra cabdal d'Antònia Abelló (Reus, 1913-1984), el seu perfil literari i ideològic

queda definit de forma nítida i integral a través de la seva producció periodística apareguda a les publicacions d'entre 1932 i 1939. No debades, una bona part de la seva creació literària i la veu del seu activisme i compromís polític durant l'etapa republicana, la trobem abocada i concentrada en nombrosos articles d'opinió, i també en la redacció de reportatges i de cròniques de l'actualitat, així com en la publicació de relats curts en els mitjans escrits. En atenció a l'abast temàtic d'aquesta Jornada d'Història, farem especial referència a aquelles capçaleres on va col·laborar Antònia Abelló que estaven vinculades a l'ideari d'Esquerra Republicana de Catalunya, i en farem un succint esment a la resta de publicacions.

La proclamació de la Segona República l'abril de 1931 generà un context polític, legal, ideològic i social que explica en gran mesura l'eclosió, transformació i modernització que visqué el món periodístic català i espanyol entre 1931 i 1938, un nou i ric panorama de gran vàlua tant des d'una perspectiva quantitativa com qualitativa. La diversificació i proliferació de capçaleres al nostre país, moltes d'elles en català, sorgí de la llibertat d'expressió, de la supressió de la censura, del lliure desenvolupament dels partits polítics i del protagonisme de la societat civil, així com del final de la repressió de la llengua catalana que havia patit durant la dictadura militar. Els diaris i les publicacions periòdiques esdevingueren mitjans de mobilització política, ideològica i cultural adreçats a tots els sectors socials i entraren a formar part de l'esbarjo quotidià.

Per altra banda, La Constitució de la Segona República, aprovada el 9 de desembre de 1931, havia establert el sufragi universal a l'Estat espanyol en tant que reconeixia el dret de vot per a les dones. Durant el mesos que va durar el debat d'aquesta legislació al Parlament espanyol, el tema va suggerir i centrar nombroses columnes als mitjans periodístics en favor i en contra del dret. El reconeixement del sufragi femení féu plantejar a moltes organitzacions de dones la possibilitat d'ingressar en partits polítics per poder actuar en l'esfera política d'una forma eficaç. Per la seva banda, els partits catalans efectuaren un canvi en la seva estructura i organització. Calia donar un paper actiu a les dones afiliades i calia concentrar atenció i esforços en la nova població que formava part del cens electoral i que tenia un pes polític important a l'hora d'exercir el dret de sufragi.

Antònia Abelló, amb 19 anys, immersa en aquells anys de creixent politització que havia estimulat la República, inicià la seva participació en la vida política el febrer de 1932 dins

el Grup Feminal, afiliat al Foment Nacionalista Republicà (FNR) de Reus. La formació s'havia adherit a Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) després de la Conferència d'Esquerres Catalanes (17-19 de març de 1931), que aglutinà, al voltant de la proposta de ERC i Estat Català, un gran nombre d'entitats que acceptaren com a principis polítics comuns el reconeixement de la nacionalitat catalana, els drets de l'home i del ciutadà, la federació amb els altres pobles d'Ibèria i la socialització de la riquesa. El seu convenciment ideològic i l'activa implicació en el partit republicà portà la jove militant a formar part, com a secretària, de la Junta del Grup Feminal de Reus i a participar ben aviat en actes públics. Esquerra Republicana de Catalunya, coherent amb el marc legislatiu i ideològic de la nova República, donà resposta a les inquietuds polítiques de moltes dones catalanes, les incorporà activament a les seves files, i els atorgà un progressiu protagonisme intern, inèdit fins aleshores.

Antònia Abelló havia participat de forma entusiasta en la campanya del referèndum a favor de l'Estatut d'autonomia (2 d'agost de 1931), adreçada a les dones. En aquell moment el tema del vot femení s'estava debatent al parlament espanyol, no feu fins l'1 d'octubre que les Corts Constituents l'aprovaren el dret de vot de la dona i la Constitució republicana s'aprovà el 9 de desembre de 1931. Per tal de donar suport a l'Estatut, s'endegà una mobilització a tot Catalunya protagonitzada per les dones afiliades a partits catalanistes i es portà a terme l'anomenat «plebiscit femení», que consistí en la recollida de signatures favorables a l'autogovern de Catalunya entre la població femenina catalana; se n'obtingueren fins a mig milió i es lliuraren al president Macià. «S'esdevingué el plebiscit pro-Estatut. Fou la meua primera activitat. Vaig recollir signatures a la porta del Centre de Lectura», ens explica a *La sala llarga*. Conscient de la transcendència de cada convocatòria electoral, participa com a oradora en les campanyes a favor de les candidatures d'ERC.

El seu activisme polític compromès queda clarament manifest quan s'incorpora a la plantilla de col·laboradors del diari *Foment*, portantveu d'Esquerra Republicana de Catalunya a les comarques de Tarragona. Els seus articles es van incloure a la secció «Col·laboracions del Grup Feminal. Fou Marian Roca, director de la publicació, qui convidà les dones republicanes del Foment-ERC a fer-hi sentir la seva veu. A més d'articles d'opinió i relats curts, Antònia Abelló exercia com a cronista i reportera de molts dels actes polítics del partit a Reus i comarca i de les activitats del Grup Feminal.

L'exercici periodístic d'Antònia Abelló omplia la seva vocació literària i també representava l'expressió de la seva filiació ideològica i un important grau de compromís amb la conjuntura política i social que visqué amb intensitat i consciència. Ràpidament la seva dedicació assolí un caràcter professional i la jove entrà a formar part de l'Associació de la Premsa de Reus amb carnet que l'acreditava com a corresponsal i periodista en els actes públics que cobria. Va ser la primera dona, i l'única en aquells moments, que s'integrà en l'esmentada Associació professional. Sempre va considerar l'activitat de columnista i reportera com una de les vivències més importants i gratificants de la seva vida, tal com, de manera reiterada, apareix a la seva novel·la *La sala llarga*, en forma de records enyorats.

Moltes de les seves columnes, redactades amb gran cura literària, s'adreçaven a les lectores femenines, des del fòrum de paper féu una tasca de conscienciació política de les dones reusenques, a qui animava a la participació i implicació en la vida política de la ciutat i de Catalunya. També convidava les dones a la lectura ja que creia fermament que els llibres i les biblioteques eren mitjans de formació i font de coneixement, d'immersió en la cultura nacional i universal. En els seus articles, en els relats curts que publica en diaris i revistes, Antònia Abelló perfila i vindica un nou model de dona, amb un paper actiu en la societat i en la política, una dona amb criteri i idees pròpies, culta i esportista, preocupada pels afers públics i participativa. L'escriptora no amaga, però, que les dones hauran de vèncer incomprendiments, resistències i entrebancs que trobaran a l'hora d'exercir la seva independència. Alhora, les seves paraules periodístiques contenen sempre un veritable manifest de la seva fidelitat fervent a la República i a Catalunya.

Antònia Abelló és un paradigma de la incorporació de les plomes femenines als mitjans escrits, fet que és coherent amb el nou panorama sorgit del règim republicà. El seu caràcter progressista i igualitari dóna ales a moltes expectatives de la població femenina. La dona pren un creixent protagonisme en tots els àmbits de la societat i és present en espais fins aleshores gairebé impensables. S'afilia a partits polítics, fa esport, forma part d'entitats, adquireix un major nivell d'educació, accedeix a la cultura i ocupa nous sectors laborals. És a dir, surt del seu reducte domèstic per incorporar-se a l'espai públic amb una major normalitat i acceptació general. Tenir més formació i llibertat d'acció li atorga una major seguretat en si mateixa i la capacita per a poder decidir i tenir criteri propi. I com a conseqüència, es fa peremptori expressar les necessitats, les

inquietuds i les exigències d'aquella nova dona que s'està forjant.

Es viu, doncs, una eclosió de signatures femenines que troben un espai de comunicació als nombrosos mitjans escrits que sorgeixen durant la Segona República. Les dones deixen sentir la seva veu literària i també ens parlen i opinen de temes i debats que l'actualitat suscita. La seva presència en els mitjans escrits significa una contribució a la normalitat i a la modernitat culturals del país i, al mateix temps, ajuda a construir una imatge pública femenina diferent. Les dones comencen a ser escoltades i també es converteixen en un important públic lector de publicacions periòdiques.

Si els canvis són evidents, també cal dir que aquest panorama no és monolític, ja que presenta encara seriosos indicis de resistència i s'aprecien molts redutes amb símptomes d'ancorament en temps passats que veuen en molts exercicis de llibertat de les dones un «feminisme mal entès». Tanmateix, els passos fets endavant són fermes i percebuts com a irrenunciables per una gran part del col·lectiu femení i per les mentalitats progressistes en general.

Gairebé totes les publicacions periòdiques catalanes dels anys de la Segona República tenen signatures femenines entre els seus col·laboradors, fet que dóna resposta a una demanda creixent afavorida pels nous aires que es respiren amb la nova etapa política.

Antònia Abelló col·laborà en diversos mitjans escrits. Els hem recorregut per tal d'extreure'n les seves columnes i fer-ne una relació exhaustiva que adjuntem com a annex a aquesta comunicació, i també per comentar breument alguns dels continguts dels seus articles apareguts tant en publicacions de Reus com en edicions de fora de la ciutat.

FOMENT

Diari portantveu d'Esquerra Republicana de Catalunya a les comarques de Tarragona
Reus

Antònia Abelló s'inicià en la tasca de columnista als 19 anys, el març de l'any 1932, un mes després d'haver-se afiliat al Grup Feminal del Foment Nacionalista Republicà-Esquerra Republicana de Catalunya. La implicació de la jove militant fou immediata i activa. Per una banda,

s'incorporà a la junta del grup i, per altra, assumí el compromís de col·laborar en el diari *Foment*, a la secció «Col·laboracions del Grup Feminal», també en l'apartat dedicat a la biblioteca de la seu del Foment i com a redactora de cròniques d'esdeveniments d'actualitat. Els seus articles anaven signats amb el seu propi nom i cognom o amb les seves inicials, i també amb els pseudònims *Sònia*, *Pepeta Roig* i *Colombina*. La secció editorial que donava veu a les dones del partit republicà fou creada el març de 1932 sota els auspicis de Marian Roca, un dels fundadors de la publicació, i que també exercí com a director, redactor, impressor i patrocinador durant molts anys.

Foment tenia una llarga trajectòria. Sortí a la llum a Reus amb caràcter setmanal l'any 1906 com a portaveu de la formació política Foment Nacionalista Republicà, fins que fou clausurat l'any 1923 arran de la manca de llibertat d'expressió instaurada amb la dictadura de Primo de Rivera. Ressorgí el maig de 1930, en una conjuntura més permissiva, i va esdevenir una publicació diària a partir de juny de 1931, sens dubte sota l'impuls del nou marc polític generat per la proclamació de la Segona República, com hem vist. Reus també va viure l'important dinamisme publicista general coincidint amb la nova etapa política.

El diari *Foment* és la publicació reusenca que acull més signatures femenines en aquests moments d'eclosió amb la nova conjuntura. Cal dir que el Grup Feminal del Foment era molt actiu i la col·laboració en la publicació va esdevenir un important fòrum d'expressió de les inquietuds de les dones de la formació. Ja hem dit que Antònia Abelló fou assídua col·laboradora del diari, tant amb columnes d'opinió com amb reportatges i textos literaris. S'estrenà a *Foment* amb la columna «Per la pau i el desarmament dels pobles», en què ens parla de la campanya internacional a la qual s'adherí activament el Grup Feminal recollint signatures a la ciutat.

Una de les seves principals preocupacions és l'actitud passiva de les dones davant els afers polítics. Es seus articles significaren una veritable plataforma de formació i conscienciació política adreçada a la població femenina, una crida a la seva participació i implicació en els esdeveniments de la vida pública de la ciutat i de Catalunya. En aquesta línia, això escrivia el 5 de març de 1933:

«Dona, la teva hora és arribada. [...] Confiem que la dona catalana, la reusenca, sabrà col·locar-se al lloc que li correspon com a ciutadana d'un poble que té Parlament, i vindrà al nostre costat a ser una més per a treballar en bé de la pàtria, que és el bé de tots.» («Un any». *Foment*, 5 de març de 1933)

En relació amb el vot femení planteja a les dones la gran responsabilitat que significa exercir aquest dret, les estimula a reflexionar, a adquirir maduresa política i a prendre consciència de la transcendència del seu sufragi:

«Havem de saber fer bon ús d'aquest reconeixement nostre i principalment aprendre a manejar ben bé l'arma de la lluita política: el vot. És veritat que a totes ens plaurà amb el nostre ajut assegurar el pervindre de la pàtria posant el seu comandament en mans d'homes capacitats i conscients del que fan?»

Sí; ens sentirem orgullosos. Però quin dolor tan gran, quin remordiment si amb la nostra completa ignorància del que representa el vot, es fessin amos de la nostra terra homes indignes i incapacitats per a fer res noble i profitós! [...] Havem d'aprendre a votar, [...] saber a quin dels noms que ens presentaran havem de dipositar la nostra confiança, fent-lo per un temps dipositari dels destins de la nostra terra.» («El vot femení». *Foment*, 1 de maig de 1932)

Sempre sent com una prioritat per a millorar la condició de les dones l'accés a l'educació i a la cultura. Des del seu espai editorial fa reiterades crides a les dones i les estimula a la lectura escollida; la jove escriptora esdevé una veu crítica amb el consum de «literatura rosa», que perpetua patrons de comportaments femenins de pocs horitzons i que considera caducs. El llibre seleccionat, les biblioteques com a mitjà de gaudi i com a eina de formació i de coneixement, d'immersió en la cultura i en la literatura nacional i universal:

«Ens lamentem de què hi hagi poques dones que llegeixin, i ens queixem de què les poques que ho fan, llegeixin el que llegeixen, [...] títols tan sucosos: *Abandonada al pie del altar, Sola y madre*. [...] Això hem d'evitar-ho, dones. Hem d'arraconar tota aquesta brossa. [...] Cert que costarà una mica. Les nostres xiquetes trobaran a mancar les truculències que els oferien aquells autors. [...]

Llegir llibres, sí, però els llibres són molt cars.

Doncs per això hi ha les Biblioteques.

La de *Foment* ens ofereix un valuós i variat programa.

Veniu-hi, a llegir, tots trobareu en aquells armaris bons llibres.»

(«Llegim dones reusenques». *Foment*, 23 de febrer de 1933)

Alhora, les seves paraules periodístiques contenen sempre una veritable expressió de la seva fidelitat fervent a la ideologia del seu partit, al president de la Generalitat, a Catalunya i a la República. I la trobem manifestar-se

indignada davant el míting antiestatutista a Madrid a final de juliol de 1932 mentre es discutia l'Estatut de Catalunya al Parlament espanyol:

«Francament, aquells parlamentaris ens han decepcionat. [...] Atacant els diputats per Madrid que han votat l'Estatut dient que “no recibieron ningún mandato del pueblo para proceder así” [...]. I l'apòstol de la croada anticatalana [...] Royo Villanova que digué: “A España la han absorbido los catalanes hasta tal punto que se han posesionado de todos los cargos políticos.” Però que restin tranquils aquests energúmens.

L'Estatut de Catalunya s'aprovarà, té d'aprovar-se, doncs Azaña ho digué: “Sense resoldre el plet de Catalunya, la República fracassarà”.» («El míting dels antiestatutistes a Madrid». *Foment*, 7 d'agost de 1932)

La forta implicació amb el diari *Foment* la portà a dur a terme tasques de cronista per tal de recollir de primera mà fets i esdeveniments de l'actualitat. Les seves cròniques adquireixen un registre expressiu sintètic i d'exposició clara, un llenguatge concís i de gran capacitat de descripció, que supleixen la manca d'imatges i fotografies dels diaris de l'època. Amb els seus reportatges tenia la voluntat d'informar fidelment dels fets i dels parlaments allà on era enviada per la direcció de *Foment*; sens dubte, els seus coneixements de taquígrafia li devien ser de gran ajut. Antoni Rovira i Virgili adreçà una carta a Antònia Abelló en la qual li deia:

«Mai m'havien fet una crònica tan fidel, tan exacta amb el que vaig dir del nostre acte a Riudoms, companya. Us en dono les gràcies, i ben de debò us dic que no voldria altre cronista dels meus parlaments que vos.»

La periodista també incorpora l'entrevista en el seu treball al diari, un format informatiu que agafa volada en aquells moments, i així en llegim la que féu al dibuixant Ricard Opisso en ocasió de la seva exposició al Centre de Lectura de Reus, el juliol de 1932.

Com veurem, els avatars polítics de l'etapa republicana queden reflectits en molts dels seus articles i cròniques.

A la convocatòria electoral per a la formació del Parlament de Catalunya, les dones, tot i haver assolit el dret de vot, no pogueren acudir a les urnes a causa que el nou cens electoral no estava encara enllestit, però la data del 20 de novembre de 1932 era molt important i Antònia Abelló s'implicà en la campanya i convidà les dones del Grup Feminal a afegir-s'hi a favor de l'esquerra catalana:

«Les dones que sentim com els homes l'anhel de fer quelcom profitós per a la pàtria no ens ho hem de mirar des de fora. [...] Al germà, a l'oncle, al marit, a l'amic, al promès, al veí dir-los que pensin que de no portar la direcció de Catalunya l'Esquerra Catalana, tornàrem a caure en la vergonyant presa que ens oprimí durant els anys d'oprobiosa monarquia i dictadura. [...]

I bé, vosaltres, impacients i anheloses, ens pregunteu ¿I jo, no tinc res a fer? [...] Sí, dona reusenca. Propaga la candidatura íntegra d'Esquerra Republicana de Catalunya, i el dia de les eleccions, el dia 20, et convidem a vindre amb nosaltres amb unes candidatures a la mà, [...] i oferiràs els noms dels nostres representants als homes, que aquell dia tindran a les seves mans l'esdevenidor de Catalunya» («A les nostres dones». *Foment*, 6 de novembre de 1932)

Una altra fita important des del punt de vista polític i també editorial foren les eleccions generals convocades el 19 de novembre de 1933. Significaven un repte crucial dins l'esfera política de la Segona República en tant que era la primera vegada que la dona exercia el dret d'anar a les urnes a emetre el seu vot. Durant la campanya que precedí aquests comicis, hi hagué una constant referència a aquesta novetat democràtica. Els diaris locals reflecteixen les mateixes qüestions que es van plantejar en la discussió sobre aquest dret a les Corts: la por del vot de la dona. Hi havia un estat d'opinió força estès que pensava que les dones atorgarien el vot a les dretes per la influència que l'Església tenia sobre elles; es deia que no estaven preparades per a exercir aquell dret, que el seu sufragi podria afavorir els partits dretans. I en contraposició, també hi havia punts de vista favorables a la incorporació de la dona a la vida política a través d'un dret ciutadà com és l'elecció dels representants polítics, veus que consideraven que aquest dret era una pràctica inalienable i inajornable. Aquestes persones confiaven en una resposta positiva de la dona vers un govern que li havia atorgat el dret de vot i altres drets i avenços legals que fins a aquell moment li havien estat negats. No hi havia cap partit que tingués una postura unànime: en totes les formacions polítiques se sentien veus contradictòries en un sentit i un altre. Des de *Foment*, al llarg dels mesos precedents al dia electoral, es va fer una crida reiterada a la dona, a qui es volia fer recordar tot allò de positiu que la República havia suposat per al col·lectiu femení; s'apel·lava al seu sentit de responsabilitat, que va fer decantar el seu vot per les esquerres.

L'activitat del Grup Feminal del Foment és entusiasta i febril: mítings, taules informatives, conferències, articles... La veu d'Antònia Abelló també es deixa sentir nítida en aquesta etapa prèvia a la convocatòria a les urnes. Si, per

una banda, participa en diversos mítings celebrats a les poblacions de les comarques, per l'altra, redacta el reportatge puntual de les activitats de caràcter electoral, que seran abundants en els dos mesos que precedeixen el 19 de novembre de 1933. Per exemple, fa una àmplia crònica del míting femení celebrat a la Sala Reus, el 12 de novembre, i també s'adreça a les dones i els demana el seu vot reflexiu, responsable i fidel a les forces d'esquerres, per tal de consolidar l'esperit amb què ha nascut la República, un règim que els ha reconegut la condició de ciutadanes i les ha situat en un veritable pla d'igualtat.

Des del fòrum de paper, fa el seu homenatge particular a personatges que estima, admira i valora. Així, trobem diversos articles dedicats al president Macià; en un d'aquests, arran de la seva mort, escriu:

«L'estel de Catalunya s'ha apagat. [...] Vós sereu sempre vivent en la nostra ànima; i en el nostre cor, ressuscitareu sempre que aquesta Catalunya tingui que continuar el camí de justícia i llibertat que vós heveu començat.» («Macià». *Foment*, 26 de desembre de 1933)

O un exprés elogi a Pau Casals quan es va negar a fer un concert a Berlín en manifesta crítica adreçada al règim de Hitler:

«Pau Casals l'eximí violoncel·lista català, que amb la seva art incomparable ha obert les portes d'arreu del món a la música nostrada, ha afegit a la llista d'ininterromputs èxits de les seves brillants actuacions, un triomf més, una victòria nova, que ajudarà a exaltar-lo més als nostres ulls i a fer-lo més immortal si cap a les generacions esdevenidores.

[...] Pau Casals, el nostre músic s'ha negat a donar un concert a Berlín com a mostra de protesta contra la ignominiosa política de Hitler.

Lloable el seu gest. Lloable i digne d'imitar, no sols pels catalans, sinó per tots els pobles que es diuen lliures i demòcrates [...] i per tots els qui, d'una manera o altra, porten la representació de la seva terra a les altres del món.» («Pau Casals». *Foment*, 23 d'agost de 1933)

I quan escriu amb gran admiració sobre l'historiador i polític Antoni Rovira i Virgili:

«El parlament de Rovira i Virgili fou vibrant, ple d'entusiasme i amor patri. Ens plagué molt, moltíssim. Una de les narracions de la història de la nostra Pàtria oïda per primera vegada amb tanta amplitud de detalls, tan rica d'oratória i plena d'interès ens féu admirar Rovira i Virgili

i agrair-li que aquesta terra que ell amb el seu verb apassionat exalça, tingui fills que sàpiguen contar tan bellament la seva història.» («Antoni Rovira i Virgili». *Foment*, 2 d'abril de 1933)

També deixa traslluir en els seus articles temes socials que afecten la dona i que en aquell moment es debaten. Així, exposa la gran càrrega de prejudicis que la societat aboca sobre la maternitat fora del matrimoni i l'exclusió social injusta a què són sotmeses les dones que són mares en solitari:

«És vergonyós per a nosaltres que, quan una dona no maridada té un fill i totes les portes se li tanquen, siguem nosaltres, companyes de sexe, les primeres en calumniar-la i fer-li difícil la reivindicació, perquè una dona amb un fill als braços està per damunt de la societat i per damunt de tot.» («Necessitat de la ràpida evolució del concepte femení». *Foment*, 27 de febrer de 1934)

«Tenim una dona no maridada que sigui quina sigui la causa i el motiu, té un fill. [...] Aquesta dona resta sola, sola amb el fill, totes les portes se li tanquen. [...] Donem nosaltres l'exemple. Si una de nosaltres es posa al seu costat, les altres faran el mateix, i llavors, l'home, també ens ajudarà en aquesta obra d'humanisme i civilització. Així, quan el destí faci que una dona sense espòs tingui un fill, les dones l'acollirem entre nosaltres i tothom dirà descobriu-vos, homes, davant d'ella, és una mare!» («Humanisme». *Foment*, 4 de març de 1934)

Atès que el diari *Foment* dóna llibertat temàtica a les seves col·laboradores, Antònia Abelló també hi publica escrits de caràcter força personal i intimista; així, amb l'article «Als meus pares», dedica una columna als seus progenitors en ocasió de l'aniversari en què fa 20 anys, o a «Evocació», amb una prosa força poètica, ens fa un apunt de les seves vacances fora de Reus.

Novament, la convocatòria de les eleccions municipals de gener de 1934 la porta a publicar columnes que animen les dones reusenques a dipositar el seu vot a favor dels partits d'esquerra davant l'avenç de les dretes, on els recorda que la República governada per homes d'esquerres els ha concedit el dret de vot i altres progressos legislatius, i les convida a trencar un tòpic:

«No us dieu allò tan ridícul de què la política no és per a les dones. [...] Penseu que amb el vostre vot feu un acte de patriotisme i és de gran transcendència.» («A les nostres dones». *Foment*, 11 de gener de 1934)

Com a resultat d'aquestes eleccions, surt elegit alcalde Josep Borràs Massaguer, president del Foment. Antònia Abelló, com a reportera, continua la seva tasca de fer-se ressò de les actuacions de l'Ajuntament de Reus en matèria d'educació, cultura i sanitat, i publica reportatges sobre l'Escola del Treball, l'Institut Pere Mata, l'Institut del Dr. Frias, el Museu Municipal, les colònies i els casals d'estiu..., i recull la notícia puntual d'inauguracions d'infraestructures ciutadanes. Des dels seus reportatges fa una valoració molt positiva de l'actuació i de l'esforç econòmic del consistori reusenc envers els capítols dedicats a qüestions pedagògiques, socials i sanitàries.

També va esdevenir enviada especial per a cobrir i redactar la crònica d'actes del Grup Feminal i de les visites oficials i inauguracions rellevants a les poblacions de les comarques tarragonines. Una gran part d'aquestes columnes no estan signades, si bé hem pogut esbrinar que van sorgir de la seva ploma a través de l'anotació «meu» que Antònia Abelló postil·lava sota les transcripcions que en va fer entre 1976 i 1978, extretes del diari *Foment* de l'Heremoteca Històrica de l'Arxiu Municipal.

I seguint el pols de les tensions polítiques que sorgeixen entre el Govern central i el Parlament de Catalunya arran de l'aprovació i ratificació de la Llei de Contractes de Conreu pel legislatiu català, tot i la declaració de nul·litat del Tribunal de Garanties Constitucionals de Madrid, dedica una emotiva columna als actes de protesta duts a terme a tots els pobles de Catalunya, com a mostra d'adhesió a la multitudinària manifestació antifeixista del dia 29 d'abril de 1934 a Barcelona. Són accions que consisteixen en l'encesa de fogueres als turons més alts de cada població catalana. Amb el títol «Nit fantàstica», ens en dóna testimoni i ens apropa a la simbologia depuradora i renovadora d'aquell foc que contempla i que va des del coll de Balaguer, a l'Albiol, passant per Santa Anna i el Putxets, fins al turó dels Recanys, la muntanya del Calvari i la Mussara:

«En rodolar pels cloquers de tot Catalunya les deu hores de la nit, els cims més elevats del nostre país se saludaren amb la primera guspira de foc que eixia del pedrenyal. I tot seguit, les fogueres resplendiren totes a una.[...] A l'arbre de la vida de Catalunya, s'hi ha posat un microbi que si no l'exterminem es farà gros. [...] Com el pagès, encenem fogueres per a exterminar el microbi i desenteranyinar el cel de malures. Dissabte a la nit els pics més alts de Catalunya tots cremaren en holocaust de la llibertat de la nostra terra. [...] El nostre Campanar es veié tot d'una enjoiat amb les esmaragdes llampeguejants d'unes teies de foc.» («Nit fantàstica». *Foment*, 1 de maig de 1934)

A partir del juny de 1934 deixa d'aparèixer la secció del Grup Feminal, tot i que dones del Foment com Júlia Berti o Elena Forniés (*Ester*) continuen publicant articles al diari. L'activitat periodística d'Antònia Abelló dins la publicació es concentra sobretot en la redacció de reportatges, cròniques i entrevistes. Des de la seva columna, promociona la I Fira del Llibre, organitzada per l'Associació de la Premsa; es fa ressò del Congrés Mundial de Dones contra la Guerra i el Feixisme celebrat a París l'agost de 1934; informa de la col·locació de la primera pedra del canal del riu Siurana a l'embassament de Riudecanyes; també deixa constància de la situació d'atur forçós dels obrers de les fàbriques tèxtils de Reus amb l'article «Vida» el setembre de 1934.

Aquell estiu hi ha una gran activitat per al Grup Feminal. Durant els mesos de juliol i agost el diari *Foment* anuncia la concentració de caràcter reivindicatiu a favor de la Llei de Contractes de Conreu, convocada per Esquerra Republicana de Catalunya i les Joventuts d'Estat Català, que, juntament amb la Unió de Rabassaires, el 30 de setembre reuneixen a Reus milers de ciutadans que arriben de tots els punts del país. Tots els redactors i redactores de *Foment* dediquen informacions detallades de l'acte; Antònia Abelló fa una completa crònica de l'esdeveniment sota el títol «Les comarques tarragonines en peu». En un ampli reportatge, ens parla de la gran multitud —apunta la quantitat de més de deu mil persones— que omple els carrers de Reus amb senyeres i pancartes on es llegeixen consignes com «Volem una Catalunya lliure i socialment justa», i també es fa ressò del gran míting central en el qual intervenen els més destacats dirigents d'ERC, entre els quals hi ha Ventura Gassol, Josep Dencàs, Humbert Torres, Miquel Badia o Lluís Companys, i tres dones del partit, Nuri Oromí, Reis Beltral i Dolors Bargalló; de tots recull literalment els fragments més significatius dels seus parlaments.

Una setmana més tard, la incorporació al govern de Lerroix de tres membres de la CEDA —coalició dretana, qualificada de feixista per les formacions d'esquerres— va provocar una reacció de les forces populars que es concretà amb la convocatòria d'una vaga general, que solament adquirí significació insurreccional a Astúries, que va resistir durant quinze dies les dures actuacions de l'exèrcit i de la legió i que va partir una brutal represàlia. A Catalunya, la nova situació política es considerà un atac directe que posava en perill l'autonomia, i el president Companys va proclamar la República Catalana dins de la República Federal Espanyola. La decisió no fou acceptada pel general Domènec Batet, que tragué les tropes al carrer i féu avortar el moviment. La repressió arran d'aquesta frustrada revolta catalana fou de

gran abast, com és abastament conegut. Reus també patí aquests efectes repressius: l'Ajuntament fou destituït i l'alcalde Josep Borràs, empresonat al vaixell-presó «Manel Arnús»; es produïren nombroses detencions i es clausuraren els locals de les formacions d'esquerres, i la premsa fou censurada o suspesa. El centre del Foment es va tancar i el diari portaveu no va poder sortir al carrer; a més, el seu director, Marian Roca, va ser empresonat al vaixell esmentat, ancorat al moll de Tarragona. Antònia Abelló es manté activa en el Grup Feminal i amb freqüència baixa a Tarragona a visitar els companys presos. Són els pescadors del barri marítim tarragoní, els homes del Serrallo, que de forma altruista i solidària embarquen els visitants per tal que puguin accedir al buc-presó.

Foment reobrí la seva edició davant la nova contesa electoral del febrer de 1936. El compromís d'Antònia Abelló amb la publicació es mantingué ferm en la nova època, que s'inicià el 14 de gener de 1936 per tal d'impulsar la campanya del Front d'Esquerres en la convocatòria de les eleccions generals del 16 de febrer d'aquell any. La periodista es va fer ressò del títol de l'editorial, «En reprendre la tasca», i la seva implicació en la campanya mediàtica davant unes eleccions crucials fou molt important:

«Avui, en tornar a la palestra, en recomençar la nostra tasca amb les forces cobrades tot aquest temps de repòs obligat, ho fem sota un bell auguri de triomf. Voleu començ més encoratjador, lluitar per la nostra justa i noble causa? I voleu premi més gran que la victòria esplendorosa de la lluita?» («Pels absents». *Foment*, 14 de gener de 1936)

En la seva primera columna de la nova etapa del periòdic, Antònia Abelló s'adhereix a la crida «Per l'amnistia, per l'Estatut, per la República» de la candidatura de la coalició del Front d'Esquerres de Catalunya, i reclama la tornada a casa dels presos i exiliats, víctimes de la repressió política:

«En combats com el d'ara, ja hi hem batallat altres vegades, però ara la lluita serà més aferrissada; el nostre lema ha de ser un de sol: hem de guanyar. Aquesta vegada el nostre anhel en la lluita ha d'ésser el de llibertat; hem d'enderrocar per sempre aquestes portes i reixes de ferro que tants plors costen; hem de fer que un vent nou passi arreu i en prengui les males sentors d'oprobri i injustícia, hem de fer que el sol arribi, hem de fer justícia. [...] Pensa en els absents, català!» («Pels absents». *Foment*, 14 de gener de 1936)

De nou s'adreça a les dones perquè reflexionin sobre la direcció del seu vot, apel·la al seu sentit de responsabilitat i a la maduresa política adquirida, les convida que el seu vot sigui «una rèplica al greuge que se'ns inferí declarant-nos culpables del resultat de les eleccions de 1933.» Es referma en les paraules del seu estimat Ventura Gassol: «En la lluita dels pobles per les seves llibertats no hi ha causa que triomfi sense l'adhesió de la dona.» Des de les files d'Esquerra Republicana es confia en la participació femenina responsable per recuperar l'esperit amb què havia nascut la Segona República.

La jove militant de Foment-ERC invoca el sentit humanitari i patriòtic de les dones, els recorda la política repressora d'un govern dretà que ha empresonat homes de forma injusta i les convida a acudir a les urnes per la llibertat dels empresonats polítics, per defensar l'essència de la República i la causa de Catalunya:

«Aquests dos anys de regnat injust de la reacció ha estat l'enclusa on s'ha forjat el sentiment ideològic del ciutadà. [...] I en aquests dos anys qui ha despertat més de la letargia en què la pàtina del temps l'havia submergit, és la dona. [...] No pot haver-hi cap dona que digui que no li interessa la política. Política sempre ha volgut dir patriotisme. [...] Ara vol dir més: humanitat. Recordes que tenim 30 mil homes presos? [...] Estàs tan obcecada de creure la campanya suïcida que fan les dretes? Vota per la llibertat dels nostres homes, amiga.» («Humanitat i patriotisme». *Foment*, 29 de gener de 1936)

Les eleccions generals tingueren un resultat majoritàriament favorable a la coalició Front d'Esquerres, a Catalunya, i a la del Frente Popular, a la resta del territori republicà. Aquest èxit electoral reclamava la urgent amnistia per als presos polítics. Amb el títol «Claror de Victòria», Antònia Abelló dedica unes sentides columnes a Ventura Gassol, elegit diputat i empresonat al penal de Cartagena:

«Era diumenge quan, en saber-se el resultat dels escrutinis i les noves dels pobles afermant el triomf, a la matinada del primer dia de la gran victòria sorgia d'arreu de la nostra terra una claror sols visible al cor dels esquerrans, una claror d'ànima catalana. [...] De la nostra comarca, de les terres tarragonines, una estela d'aquesta claror de triomf marxà pels espais enllà fins a un penal que, vora la nostra Mediterrània, guarda un home a qui les nostres comarques han fet llur representant a les Corts espanyoles. [...] Fou l'ofrena sentida que enviàrem al nostre Poeta. [...] Reus us espera amb els braços oberts, germà estimat.» (*Foment*, 18 de febrer de 1936)

I en una crida a l'amnistia general de tots els presos polítics, escrivia el 19 de febrer en el seu article «Reixes endins»:

«Amics tots de les presons de Catalunya i Espanya, mentre esperem donar-vos-la aviat, ben aviat, rebeu-la ara ja de tot cor una abraçada que des del nostre Camp us enviem en els primers jorns de la gran victòria.» (*Foment*, 19 de febrer de 1936)

El febrer de l'any 1936, Antònia Abelló comença a treballar a la Generalitat de Catalunya, a la Conselleria de Treball, a la secretaria del conseller Martí Barrera Maresma. Tot i residir a Barcelona, la seva vinculació amb Reus és manté estreta. Inicia una etapa de maduresa personal i professional on estableix noves relacions i es referma en el seu compromís ideològic.

Assisteix amb emoció a l'acte de la primera sessió del Parlament de Catalunya, el 29 de febrer de 1936, un cop recuperats l'Estatut d'autonomia i la màxima institució política del nostre país, suspesos per la repressió arran dels Fets d'Octubre de 1934 i en fa la crònica per a *Foment*:

«El Parlament d'un poble n'és la seva veu, la seva ànima. Catalunya abans d'ahir recobrava la seva estabilitat política davant els pobles del món. Setze mesos de sofrenes, de silenci imposat, setze mesos de clausura del nostre Parlament. [...] Ha passat la tempestat. [...] Pas a la terra que ha sabut alliberar-se!» («La Catalunya autònoma». *Foment*, 21 de febrer de 1936)

El 3 de març de 1936 *Foment* s'acomia dels seus lectors «per tal de procedir a la seva reorganització administrativa, i reparèixer properament. A reveure doncs». Reobre l'edició el 16 de maig amb periodicitat setmanal, amb un nou format i amb la capçalera lleugerament retocada però mantenint l'essència tipogràfica. Antònia Abelló hi continua col·laborant amb columnes d'opinió. Així, al seu article «Actuació suïcida», del 27 de juny, es fa ressò de les vagues i amenaces de vagues dels obrers de diversos sectors d'arreu del país que es produeixen entre el 18 i el 26 de juny de 1936, i en fa una crítica per allò que representen de desestabilització del Govern de la República d'esquerres, i per altra banda considera que:

«Aquests dies, com vertaderes aus de rampinya, les dretes han flairat la desavinença que comencen a introduir els extremistes, i estan a l'aguait. Anem de dret a la lluita decisiva. Qui vencerà? I qui serà el vençut?» (*Foment* «Actuació suïcida», 27 de juny de 1936)

Unes paraules que semblen una profecia. Un auguri que s'acomplirà tan sols al cap de vint dies. El darrer número del setmanari sortí l'11 de juliol de 1936.

La capçalera de *Foment* no fou recuperada fins a l'octubre de l'any 1977 com a portaveu intern d'Esquerra Republicana de Catalunya al Baix Camp, dos mesos després que el partit fos legalitzat en el procés de normalització de la situació política després de la mort de Franco. Antònia Abelló participa en l'estructuració d'Esquerra Republicana a Reus i de nou pot escriure lliurement sota la seva estimada capçalera. El número 1 del Butlletí Informatiu de la tercera època de *Foment* obre portada amb un article de la militant històrica en el qual, sota el títol de «...et durem i tu ens duràs...!!», pren la imatge de les dues senyeres del Foment com la representació del passat de progrés que es desvetlla, que ressorgeix, i les proposa com a símbol de nexa entre el passat i el present, entre els militants històrics i els joves:

«Essent els continuadors d'una obra, d'un ideari polític, en som renovadors i uns impulsors també, amb saba nova de l'any 1977 endavant. [...] Som un partit amb passat [...] i també un partit amb esdevenidor per continuar l'obra començada.» (*Foment*. «...et durem i tu ens duràs...!!», octubre de 1977)

LES CIRCUMSTÀNCIES

Portantveu d'Acció Catalana. Degà dels diaris republicans de la península

Reus

El pas d'Antònia Abelló pel diari *Les Circumstàncies* es produí durant l'any 1935, arran del tancament de *Foment*. No hi publicà articles d'opinió ni cròniques, sinó que la trobem amb relats curts que hi apareixen esporàdicament.

ESTUDIS

Revista de l'Associació Cultural

Reus

Antònia Abelló també publicà a la revista *Estudis*, editada a Reus, que veié la llum l'1 de desembre de 1933 amb una gran tirada, i clausurà l'edició el juny de 1936.

El marc republicà estimulà l'esclat de premsa cultural i amb contingut d'alt nivell i qualitat. Si la *Revista del Centre de*

Lectura podria presentar-se com el paradigma a la nostra ciutat, altres publicacions reusenques, com la revista *Estudis*, també tingueren una ferma vocació per incorporar a les seves pàgines temes de cultura i col·laboradors de gran solvència.

La revista *Estudis*, dirigida per August Mercadé, tenia una periodicitat mensual i representava una de les activitats més valorades de l'Associació Cultural, una entitat sense una filiació política concreta que aplegava diversos grups de joves reusencs amb inquietuds culturals i d'ideologia heterogènia. Tenia com a objectiu posar la cultura a l'abast del poble, a través de les seves activitats i mitjançant els articles de la revista, per tal que «baixant-la del privilegi d'uns pocs, passi a ser patrimoni dels més.» La llibertat d'acció de la revista donà ales a la ploma d'Antònia Abelló, que hi publicà quatre relats: «La dona i l'artista», «La declaració», «L'Orient i els invisibles» i «Música i llibres». La col·laboració de la jove escriptora a les pàgines de la revista *Estudis* dona normalitat a la presència de les dones en el panorama literari i cultural del país.

DIARI DE REUS

Portantveu del Comitè Central Antifeixista

Reus

La col·laboració d'Antònia Abelló en el *Diari de Reus* es produeix un cop tancada l'edició de *Foment* i quan, iniciada la Guerra Civil, la publicació es converteix en portaveu del Comitè Antifeixista de la ciutat.

Els orígens del diari es remunten a l'any 1844, i va néixer adscrit a una ideologia conservadora. L'any 1930 la capçalera fou arrendada per la Lliga fins que esdevingué portaveu de la CEDA des del març de 1935 fins al 19 de juliol de 1936. El dia 30 de juliol reaparegué com a *Diari de Reus*. *Portantveu del comitè antifeixista*, i sortí al carrer fins al 30 de gener de 1938. El 20 de gener de 1939, amb una altra expressió lingüística i ideològica, es publicà *Diario de Reus de avisos y noticias*, auspiciat per Enric Agudé, de la comissió gestora de Reus. Durant un mes el periòdic fou el butlletí oficial del nou ens municipal.

Els articles de la jove columnista es publiquen entre el 2 i el 27 d'agost de 1936. Surten a la llum vuit treballs que escriu des de Barcelona, on treballa. Són columnes escrites en un context de guerra civil amb un contingut inequívocament militant a favor de la legitimitat de la República. Els factors

ideològics i propagandístics amb elements èpics hi són presents i formen part d'una manera indestruïble del gènere periodístic de l'etapa bèl·lica.

Els primers articles ens donen unes instantànies d'allò que succeeix als carrers de Barcelona els primers dies després de l'aixecament dels militars rebels:

«Sols creuen els carrers uns automòbils luxosos amb unes lletres blanques: C.N.T., Estat Català, F.A.I., Front Popular. No, aquesta vegada no porten senyores enjoiades, ni senyors de marcada ratlla als pantalons, ni gossos perfumats. Porten homes que van despitalats, esbullats –però valents i lleials– i per les finestretes no es veu una mà blanca, ni una cigarreta xic, ni un morret lulú; uns canons –alguns fumejants– es deixen veure.» (*Diari de Reus*. «Visca la República!», 2 d'agost de 1936)

«19 de juliol del 36. Neix un nou dia amb auguris de tragèdia, i com els valents vas al davant, a cercar, cara a cara, l'enemic que vol abatre la Pàtria, aquesta Pàtria dels teus somnis.

Un militar depravat, representació de la xuleria feixista, per darrera, covardament, com fan els traïdors, descarrega damunt teu la seva pistola. [...] Amic, quin fou dels tres llunyans que jo oïa, el que et costà la vida?

Caigueres a la plaça de Catalunya, al mateix lloc on pocs dies abans ens havíem acomiadat després de forjar-nos una pla de vacances.» (*Diari de Reus*. «Glòria als herois. Al malaguanyat Batista», 4 d'agost de 1936)»

Una important part dels textos posen un gran èmfasi a valorar la lluita dels soldats que han anat al front impel·lits per l'ideal de combatre el feixisme aixecat en armes contra la República. Les seves paraules s'adrecen a la població de la rereguarda amb un to literari i fins i tot poètic, però abrandat i amb l'objectiu de mostrar que la lluita és justa, la resistència necessària, el defalliment impensable i la victòria segura. En els seus textos hi ha també un veritable esforç per visibilitzar l'acció dels milicians entre la població civil.

«[...] Són a centenars, a milers els homes que s'han agrupat al redós d'una mateixa senyera per anar a alliberar de l'oprobri i el crim als altres germans d'Ibèria. [...] Que no se'ns digui que som separatistes: si fos així, què ens importarien els altres pobles? Els catalans som germans de tots els homes del món, per això aportem el nostre ajut, i la vida si cal, a la causa dels nostres iguals.

Terres aragoneses endins van els nostres homes.» (*Diari de Reus*. «Visca Catalunya!», 8 d'agost de 1936)

«[...] Es lluita al front. Les nostres milícies avancen: lluiten i vencen. Cada víctima és un nou esperó pels combatents, a cada lluita s'ageganten en entusiasme i braó. Catalunya i el món sencer està pendent d'ells: de la seva gesta depèn la pau de tots els pobles del món. I ells ho saben i lluiten i vencen. Llaor als nostres heroics milicians!» (*Diari de Reus*. «Ha caigut un home...», 26 d'agost de 1936)

Amb paraules de força èpica, es fa ressò de l'expedició republicana a Mallorca formada majorment per milicians catalans, l'estiu de 1936, sota el comandament del capità Alberto Bayo, i fa referència als «diners d'un malvat» en clara al·lusió al banquer Joan March, que finança l'exèrcit revoltat:

«Un jorn, del moll de Barcelona, un gran vaixell trencà les amarres i marxà mar endins. Portava un preciós carregament: homes, homes joves i catalans. [...] Mallorca, la bella, traïda covardament pels diners d'un malvat, no pot ser una excepció en el gran conjunt de victòries que el poble ibèric ofrenarà a l'altar de la democràcia.

I Catalunya, sempre magnànima i generosa, sempre germana dels qui necessiten d'ella, després del front aragonès, envia també cap a Mallorca els seus homes a exterminar de l'illa daurada l'escòria que encara queda dels traïdors.

Mar endins fa via la nau. [...] La diríeu un gran corser alat, un d'aquests corsers que escriu el poeta, al vent la llarga crinera, i deixant darrera seu una estela blanca; la senyal que dirà als homes el camí que els llegendaris catalans han seguit al segle vintè per anar a alliberar Mallorca dels pirates de frac i de saló.» (*Diari de Reus*. «Mallorca!», 15 d'agost de 1936)

BRUM

Setmanari d'Esquerra Republicana de Catalunya

La Selva del Camp

Trobem diverses col·laboracions d'Antònia Abelló en aquesta publicació periòdica, publicada a la Selva del Camp entre l'octubre de 1931 i el novembre de 1933. Els vincles de l'escriptora de Reus amb la Selva del Camp s'havien forjat mitjançant la seva participació en l'organització del Grup Feminal d'ERC de la població i en les múltiples visites per participar en actes polítics. La seva admiració i

amistat amb el poeta nascut en aquesta vila del Baix Camp, Ventura Gassol, també hi enfortia els lligams.

Es tracta d'una publicació que sortia cada tres setmanes promoguda pels militants d'ERC a la Selva del Camp, de caràcter polític, catalanista i democràtic. «*Brum* no aspira a ésser un diari de tots, però sí el de tots els que se senten identificats amb la idealitat que defensem, la qual voldria que fos la de tots els selvatans.»

El registre lingüístic i conceptual dels articles d'Antònia Abelló que veieren la llum en aquest periòdic segueixen els mateixos paràmetres que els que aparegueren a la premsa reusenca. El seu públic són les dones de la Selva.

A elles s'adreça per convidar-les a la lectura:

«Cada instant de lectura és un raig de llum que fondrà les tenebres de la supina ignorància que malauradament embolcalla a moltes dones catalanes. [...] La Biblioteca de La Defensa Agrària ens brinda sempre una estona de recolliment i ens ofereix els seus armaris vessants de llibres de totes menes.» (*Brum*. «Llegim, dones selvatanes», 15 d'octubre de 1932)

Ja hem vist més amunt com la campanya de les eleccions generals del novembre de 1933 fou molt intensa per a Antònia Abelló i les companyes del Grup Feminal. Un cop més, la columnista i activista reusenca s'adreça a les coreligionàries i a totes les dones de la Selva del Camp perquè exerceixin el seu dret de vot de forma conscient i reflexiva, i tinguessin en compte tots els avenços legals que els ha portat la República governada per partits d'esquerres. D'aquesta forma escriu el dia abans de la convocatòria electoral:

«La clau de la salvació de la República en el moment que s'apropa està a les mans de les dones. Sí, dones selvatanes, vosaltres teniu la paraula. Sou vosaltres, dones catalanes les que amb el vostre procedir podeu consolidar o enderrocar les llibertats obtingudes amb la República. [...] Demà les dretes us oferiran la seva papereta, seran els de la Lliga. Examineu-la i veureu que hi figuren homes de la "Unión Patriótica". El seu vertader objectiu és de fer marxa endarrera a l'obra realitzada per la República que ha reconegut els vostres drets civils, que ha disminuït el contingent de forces al Marroc, que ha creat lleis socials que tant us han de beneficiar, que ha reconegut l'Autonomia de Catalunya. Penseu que si triomfés la Lliga i amb ella les dretes, tot això quedaria anul·lat.» («A les dones selvatanes». *Brum*, 18 de novembre de 1933)

ABRIL

Setmanari Nacionalista d'Esquerra
Barcelona

En plena conflagració bèl·lica, va sortir a la llum la publicació periòdica *Abril. Setmanari Nacionalista d'Esquerra*, el 27 d'agost de 1938. Era una publicació que, tot i no definir-se com a portaveu de cap formació política concreta, sembla que sorgí per iniciativa de membres escindits de les Joventuts d'Esquerra Republicana-Estat Català (JEREC) propers al Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra, amb el suport del periodista Josep M. Lladó Figueres. Es presentà per tal d'aplegar un estat d'opinió que es definia com a nacionalista, liberal i de classe, tal com es proclamava a l'editorial del número 1: «El nostre guió comú és i serà el nacionalisme d'esquerra. [...] Nacionalisme progressiu, ple d'humanisme i de fraternitat [...] amarat d'un liberalisme profund que no barri el pas a cap idea nova ni a l'evolució natural de les aspiracions del proletariat. [...] Serem lleials defensors de la Constitució de la República, de l'Estatut de Catalunya i dels Tretze Punts sotscrits.»

Antònia Abelló viu en aquells moments a Barcelona i treballa a la Conselleria de Treball. Des de la capital catalana col·labora activament i de forma continuada sota aquesta capçalera. La trobem encetant l'edició del nou setmanari amb l'article «Començ», compartint la fita editorial amb un altre col·laborador i poeta reusenc, Josep M. Prous i Vila.

Al llarg de la curta vida del setmanari —va tancar el 7 de gener de 1939—, hi va haver a cada número —en sortiren un total de vint— una columna signada per la jove militant reusenca, fidel en la defensa de la legalitat de la República.

Són articles que s'emmarquen en un context de guerra, expressats amb un llenguatge abrandat, curull de paraules d'exaltació, en els quals no és possible el defalliment, que traspuen la seva militància ideològica i que representen la manifestació de la seva lluita a la rereguarda amb la màquina d'escriure com l'única «arma» que té a les mans; s'incorpora a un «front» intangible i «combat» amb aquell «exèrcit de paper» constituït per un gran nombre d'escriptors i artistes que s'identifiquen amb la causa republicana a través dels seus treballs a la premsa. Són diversos els eixos del seu discurs.

S'adreça a les dones per tal que s'impliquin en el treball a la rereguarda:

«Escolta amiga: ¿ja treballes per la guerra? No siguis d'aquells que ho confien tots als altres. Treballa, treballa que la guerra és per a tots i de tots, i si la perdéssim –que no serà–, la podríem tots.»

I per tal que sentin orgull de tenir un home de la família al front, escriu un article inspirat en un cartell:

«Hem vist un cartell amb la següent inscripció: “Cada dona que acomiada el seu fill, el seu marit, el seu germà, sent l'orgull de què a la seva família hi hagi un home que la defensi a ella de les brutalitats dels invasors”. Sí, cada dona que es troba en un d'aquests casos se sent orgullosa. La mare, l'esposa, la germana, cada vegada que sap que les nostres bateries han abatut un monstre de l'aire o que han fet recular l'enemic, hi veu la mà del fill, del marit, del germà. [...] Amb aquests homes i dones la nostra Pàtria escriurà amb lletres d'or i de sang el camí a seguir als altres homes i dones del món enter.» (*Abril*. «L'orgull de l'heroi», 29 d'octubre de 1938)

A les seves columnes hi ha sempre un enaltiment del coratge i el valor dels soldats que lluiten al front:

«Lluiten sense defallir, sota la pluja i resistint el fred i la neu, entre la mort que els volta constantment. Són dins les trinxeres, entre la terra humida; combaten desafiant a l'enemic i al temps, estan cansats i els ulls se'ls espesseixen del fum de la fuselleria i dels canons [...]. I recorden els seus, els seus estimats. La llar, de parets blanques i acollidores, de records dolços i estimats; la família: un rostre arrugat, un cos jove, una maneta rosa i blanca... Tot ho han hagut de deixar els nostres homes, pels seus, sí, però també per tu i per nosaltres i per tots.» (*Abril*. «Els nostres homes», 3 de setembre de 1938)

I també fa una elegia general dedicada als combatents caiguts en ocasió de la notícia de la mort d'algun jove soldat que Antònia Abelló ha conegut:

«Ha caigut com els valents, lluitant fins l'últim moment, donant la cara i el pit a l'enemic per vèncer-lo i la vida per la Pàtria.
És un heroi més dels que formen la llista d'honor de la salvació de la Pàtria. És un més dels anònims herois que fan gran la Pàtria.
I sols comptava divuit anys!
La seva joventut, el seu dinamisme, el seu saber, els seus cars afectes, la seva vida tota, aquesta vida que s'oferia prometedora de grans coses i nobles ambicions per

l'esdevenidor, tot ho ha immolat al servei de la Pàtria i pel seu triomf.» (*Abril*. «L'amic caigut», 26 de novembre de 1938)

Remarca l'acció inhumana i criminal dels bombardeigs sobre la població barcelonina:

«Les sirenes d'alarma són el senyal que ens avisa de la proximitat dels invasors estrangers i de què hem de resguardar-nos dels atacs d'aquests esbirros. Els ciutadans corren. Les dones xisclen, els infants ploren, els homes tanquen amb força els punys; i el roncar inconfusible de la mort omple d'ombres sinistres el blau espai.

I plouen bombes, vomiten metralla i seguen vides, enrunen edificis.

La ciutat espaordida escolta el clam d'horror, angoixós que s'aixeca dels llocs sinistrats. [...] No són homes. [...] Són feres àvides de sang innocent i indefensa, assassins a sou. [...] Però seran vençuts! La raó, la veritat, sempre s'imposen!» (*Abril*. «Romeria tràgica», 1 d'octubre de 1938)

Es fa ressò de la correspondència que li arriba del front de l'Ebre. Amb la transcripció de fragments de cartes, Antònia Abelló actua com a pont entre els soldats i la població de la rereguarda amb la voluntat d'establir missatges recíprocs d'alè i de confiança en la victòria final:

«La carta ens ha arribat fa poc de les mateixes trinxeres de la Serra de Pàndols. El que ens escriu, un estimat amic, posa en ella tota l'ànima al descobert: “donant contínuament el pit per superar-nos a nosaltres mateixos; i aguantem les envestides que ells amb tota mena d'armes mortíferes ens fan; però aguantarem amiga, aguantarem i resistirem fins que calgui.”» («Romeria tràgica». *Abril*, 1 d'octubre de 1938)

«“Potser trobaràs estrany si et dic que jo del front me n'emportaré records molt agradables. Ací al front és desterrat de nosaltres aquest egoisme humà que fa que no ens fem càrrec de les penes dels altres. [...] Jo he presenciat actes, amiga meva, entre els companys, de molta emoció i que m'han demostrat que no és mort entre nosaltres el sentit d'humanisme.”» («La vertadera fraternitat». *Abril*, 12 d'octubre de 1938)

Acomiada amb emoció els combatents de les Brigades Internacionals quan desfilen el 28 d'octubre per Barcelona desmobilitzats del front per ordre del cap del Govern republicà Juan Negrín:

«Diem “els nostres internacionals” perquè han estat a la nostra terra i els hem acomiadat sota el nostre sol i sota la nostra senyera. [...] Són nostres i ho seran per sempre més perquè la seva actuació s’ha agermanat amb la dels nostres homes, s’han abraçat a la nostra causa, han lluitat per nosaltres.» (*Abril*. «Els nostres internacionals», 5 de novembre de 1938)

Reflecteix la indignació generada per la postura d’indiferència de França i Anglaterra vers la legítima República, a la qual negaren els drets internacionals al llarg de la Guerra Civil espanyola. Els països europeus pactaren la no-intervenció; però alhora negligiren qualsevol possibilitat de mediació i miraren cap a un altre costat tot i ser un fet evident que Alemanya i Itàlia, que s’involucraren de forma directa en la conflagració, transgrediren l’esmentat pacte. Aquests aliats, a més, vulneraren repetidament el conveni internacional de la Haia de 1923, que prohibia l’atac a la població en qualsevol enfrontament bèl·lic. Les democràcies europees es van desentendre de la constant violació dels drets civils de la població de la rereguarda, atacada sistemàticament per les aviacions feixistes italiana i alemanya, aliades de Franco:

«La raó, la veritat, encara que costi, sempre s’imposa i la veritat triomfarà una vegada més en aquesta lluita horrorosa a la qual ens han arrossegat les nacions feixistes i, les que sense ser-ho obertament, els fan el joc. Ah! Però malaurades aquestes de permetre aquesta guerra sense quarter que ens fan, perquè trobaran la penitència.» («Romeria tràgica». *Abril*, 1 d’octubre de 1938)

«Agressions i més agressions contra la nostra ciutat; agressions seguides, contínues, persistents, més devastadora la segona que la primera, més la tercera que la segona. [...] És un poble en guerra, un poble atacat bàrbarament, sense motiu, ni ocasió. [...] Mentre, al París alegre i confiat, uns senyors, que es diuen representants de França i d’Anglaterra, es reuneixen per tractar de la guerra italo-alemanya-espanyola. Però el nostre problema de vida i de mort no mereix més atenció que la que deuen haver dedicat a comentar les últimes curses de cavalls i la puja i baixa de tals o quals accions. [...] Aquests grans salons de la inconsciència europea on aquests dies passats es reuniren per a vergonya i escarni del món civilitzat.» (*Abril*. «Inconsciència criminal», 3 de desembre de 1938)

Una de les finalitats de la premsa de guerra era, per damunt de tot, mantenir fermes en tot moment els ànims de la població de la rereguarda. Calia, doncs, enaltir amb paraules d’exaltació l’exèrcit que defensava incansable i heroic la

causa republicana contra el feixisme; era necessari comunicar confiança en la victòria propera. I en aquest sentit, i inoculant un optimisme encoratjador, amb més fermesa que mai, Antònia Abelló s’adreçà als lectors en uns moments en què l’Exèrcit Popular estava força debilitat arran de les baixes de la batalla de l’Ebre i mancat de suport armamentista, i pocs dies abans de l’ofensiva contra Catalunya de les tropes rebels, amb l’ajut de l’aviació alemanya i italiana. Amb tot, l’esperança es volia mantenir viva:

«El món enter es meravella del gran miracle –miracle laic– que ha realitzat el nostre poble: crear el magnífic i poderós Exèrcit Popular. Està creat amb els nostre homes, sense ells, a hores d’ara la nostra Pàtria estaria totalment envaïda pel feixisme assassí. Però ací són els nostres homes, el nostre gloriós Exèrcit per a impedir-ho. I el nostre Exèrcit s’ha fet gloriós amb les gestes heroiques dels nostres herois inconeguts. [...] Aquella exemplar serenitat d’aguantar hores i hores darrera la soca d’un pi, d’un matoll, d’una pedra, els raids de l’aviació facciosa i quan l’enemic creia morts tots els nostres, aquests s’aixequen i vencen en l’escomesa. Com s’ageganten els nostres homes i que mesquí l’enemic!» (*Abril*. «Entre la neu i l’espai», 10 de desembre de 1938)

Les columnes de caràcter literari també tindran un lloc en el setmanari, com l’article que dedica al Camp de Tarragona, en el qual es fa evident la seva fidelitat a les arrels territorials que coneix i estima:

«Veni amb nosaltres vers aquesta plana florida i verda, ubèrrima, exuberant, fèrtil, que des de les erectes muntanyes del feréstec Montsant i les poblades de La Mussara, fins a la mar blava de Tarragona, Salou i Cambrils fan un dossier magnífic de vida. Fruits, fruits, més fruits, que es converteixen en la vida de tota aquella comarca.» (*Abril*. «El Camp», 8 d’octubre de 1938)

No hi manquen els articles que fan referència a aspectes de la seva vida personal, com el seu retorn a Reus el novembre de 1938:

«Després de tres anys d’absència, hem retornat a la llar. [...] Hem retornat a casa. I no, no enyorem pas la gran Capital. La nostra ciutat quieta, tranquil·la, sempre estimada, i ara encara més, en veure-la horrorosament mutilada per la metralla feixista, ens compensa, amb escreix del viure modern i agitat de la Capital catalana.» (*Abril*. «El retorn a la llar», 31 de desembre de 1938)

Epíleg

La repressió franquista en la pròpia pell:
"Sus artículos eran envenenadores de las masas que incitaban a la rebelión militar"

Amb la instauració del nou règim dictatorial, la repressió va caure rotunda sobre Antònia Abelló. La Guerra Civil no havia acabat el gener de 1939, sinó que la voluntat de venjança sobre els vençuts obrí un llarg període en què l'engranatge de l'aparell repressiu funcionà amb intensitat. Es tractava de no deixar sense càstig cap persona que hagués defensat, d'un forma o una altra, el Govern de la República. A Reus, hi va haver detencions l'endemà de l'entrada de les tropes rebels a la ciutat, el 15 de gener. La cerca dels «desafectos», de «rojos» i de «separatistas» es feia persona a persona, i formava part de les activitats de la Jefatura Provincial de la FET y las JONS i de l'Auditoria de Guerra del Ejército de Ocupación, i en aquesta tasca s'implicaren ajuntaments, Policia Nacional i Guàrdia Civil, i també es convidava els mateixos conciudadans a la delació.

L'1 de juny de 1939 fou detinguda quan es va presentar a la comissaria de la policia de Reus atenent el requeriment escrit rebut al seu domicili. Després d'un breu interrogatori, fou retinguda i conduïda a la presó preventiva de dones de la ciutat, que, en aquell moment, estava situada a les golfes de l'edifici de les Germanetes dels Pobres, mentre esperava el dia del judici militar.

Li fou aplicada la *Ley de Responsabilidades Políticas* i el seu cas el portà el Jutjat Militar núm. 2 de Tarragona. Instruït el seu expedient per a consell de guerra, fou traslladada a la presó de dones de Tarragona, on ingressà el 3 de setembre de 1939. El centre penitenciari estava situat a la part alta de la ciutat, al convent de les monges de l'orde de les Oblates, un edifici que s'havia habilitat per tancar les dones condemnades a presó per delictes polítics. Al cap de tres dies –el 6 de setembre–, fou sotmesa a un consell de guerra en un judici sumaríssim del tribunal militar de Tarragona. Antònia Abelló afrontà l'acte amb gran fortalesa i encoratjà el seu pare, que hi era present, a mantenir la serenitat durant el procés. Amb l'acusació del delictes de «rebelión militar», i després d'una sessió que durà pocs minuts, amb un advocat d'ofici que defensà poc l'encausada i solament demanà «*clemencia*» al tribunal, li fou dictada sentència de reclusió perpètua.

El fiscal militar manifestà en el consell de guerra que els seus articles foren una de les causes de major pes argüides per a la seva detenció i empresonament, i un recull de retalls

dels diaris amb les columnes on constava la seva signatura formaven part de l'expedient com a prova tangible de la seva «culpabilitat». Tot i així, mai va penedir-se d'haver-los escrit, més aviat al contrari, com manifesta a *La sala llarga*:

«Bé que en sortiren, d'articles de *Foment*, el dia del consell militar, damunt de la taula del secretari de l'Audiència, que n'anava llegint els paràgrafs que ja devia tenir assenyalats prèviament i que utilitzaven contra mi! [...] Deu vegades, cent vegades, milions de vegades els tornaria a escriure'ls, encara que sabés que havia de tornar ací!

Les acusacions que consten en el seu expedient parlen dels seus articles com a «envenenadores de las masas» i afirmen «que incitaban a la rebelión militar del 18 de julio»; se li imputa ser dirigent del Grup Feminal d'ERC i es diu que «destacó grandemente por la activa propaganda oral y escrita que hizo a favor de la revolución rojo-separatista»; un bon nombre de retalls de premsa del diari reusenc *Foment* amb les columnes de la seva signatura s'adjunten al seu expedient. Se l'acusà també de ser «mujer de confianza de Companys, amiga de muchos políticos», la qual cosa feia referència a la seva estada a la Conselleria de Treball de la Generalitat republicana, al fet que coneixia Lluís Companys i tenia amistat amb Ventura Gassol.

A la presó de Tarragona on Antònia Abelló se sent «enterrada en vida», escriu nombroses vivències que seran la matèria primera de la seva *La sala llarga*. Va dir en una carta tramesa a Teresa Pàmies: «Vaig començar a escriure com una forma de fugir d'allí dins, a recordar el passat, aquesta infantesa meva milionària de felicitat i una joventut d'intensitat vital, a escriuixir-me de coses que m'explicava aquella dona i la de més enllà; a veure'm a la meua Conselleria; a somniar per quan estaríem al carrer; a reviuir la redacció del *Foment* i les jornades d'activitat política; a sentir algunes matinades que s'esqueixaven amb tremolors de tragèdia, com afusellaven els nostres homes...» Ella és la mateixa protagonista, Perpètua Reclús, el seu àlter ego literari.

La presó franquista fou l'exponent repressiu contra els homes i les dones republicans que l'aixecament feixista havia vençut amb les armes, i també fou l'instrument contra tot aquell que no combregava de forma unívoca i inequívoca amb el credo polític bastit pel nou règim. La delació, l'empresonament, la pèrdua de les llibertats, les depuracions... esdevenen eixos i essència de la nova política i posen les bases de la por i de la repressió generalitzada que garantiran la seva llarga durada.

El 2 de juliol de 1941 sortí de les Oblates en règim de presó atenuada. Posteriorment, el 9 de gener de 1942 obtingué la llibertat condicional que es manté fins al 26 de juny de 1945, dia en què s'acompleix la data de compliment de la pena de sis anys, i aconsegueix la llibertat definitiva.

L'exili interior

Aquests dos anys de presó, lluny de significar el redreçament ideològic pretès per la repressió carcerària, reforçaren les conviccions polítiques i els principis que Antònia Abelló havia defensat. Mantenia tota la seva rebel·lia enfront d'una nova situació política generada per un règim dictatorial que impregnava tots els aspectes de la societat i que havia truncat els somnis i anorreat totes les il·lusions dipositades en el projecte de la Segona República. A l'hora de refer la vida, de retrobar-se amb la realitat quotidiana, patí una mena d'aïllament a la seva pròpia ciutat, i va copsar la por i el recel de molts que havien estat amics i companys; sent com se l'estigmatitza per «roja» i expresonera, se sent estranya enmig de la realitat que l'envolta.

Antònia Abelló es reclou en una mena d'exili interior davant una realitat política que rebutja i que li és hostil. El paper en blanc esdevingué el seu espai de llibertat en un marc polític que la negà a tothom. És ara quan comença a trenar la seva novel·la a partir d'escriure les vivències, els records, era l'única arma, un exercici de catàrxi, l'únic conjur de què disposava per a defensar-se contra la destrucció de la memòria que volia anorrear el règim de Franco. En aquells moments en què la sol·licitud d'una feina havia d'anar acompanyada del *certificado de antecedentes penales* net de qualsevol «taca», va tenir poques possibilitats de feina. Antònia Abelló no va poder exercir plenament les professions per a les quals estava formada i experimentada. Havia estudiat Secretariat i posseïa la carrera musical de solfeig i piano amb el títol del Liceu.

No oblida els seus antics companys de partit i va viatjar en dues ocasions a la ciutat de Perpinyà on residia un grup d'exiliats republicans de Reus, i en aquells anys en què s'imposava el silenci i en què eren prohibides les reunions de més de cinc persones sense el preceptiu permís i autorització amb censura prèvia, Antònia Abelló es reuneix assíduament a la rebotiga del reusenc quiosc Montserrat, que es convertí en lloc de trobada i de tertúlia política, cultural; allà s'hi aplegaven els republicans reusencs i de la comarca per mantenir la flama ideològica que havia estat anorreada pel règim de Franco.

El règim de Franco continuava sent un govern repressor i dictatorial, però a l'ombra, homes i dones d'esperit democràtic es bellugaven i anaven organitzant-se en la clandestinitat amb l'objectiu de forçar un canvi de trajectòria d'aquella llarga dictadura que es feia insuportable. El març de 1970 es constituí a la ciutat l'Aliança Democràtica de Reus, una conjunció de partits (PSUC, MSC, UDC i ERC), d'entitats i de persones independents i l'any següent es creà a Barcelona l'Assemblea de Catalunya. Foren els darrers anys d'una llarga dictadura amb una oposició que es percebia latent a Catalunya i a la resta de l'Estat. El sistema agonitzava ferit de mort per un ferm corrent discrepant, procedent de diversos sectors que representaven una gran part de la societat. La repressió era encara temuda, però la creixent cohesió i organització dels moviments i partits polítics clandestins, units pel nexe de combatre la dictadura, permetien albirar un futur que se sentia a prop. Tanmateix, fou a partir de la mort del dictador, el novembre de 1975, quan s'inicià una nova etapa política no exempta de contradiccions, silencis, oblit i mancances. El país es desvetlla de la forçada, trista i perllongada letargia, s'obre un nou horitzó i Antònia Abelló viu els moments amb intensitat. Els militants d'Esquerra Republicana de Catalunya havien format part de les primeres organitzacions clandestines d'oposició, i ara el partit necessitava consolidar la seva estructura a Reus i augmentar-hi la militància. Fidel a la seva militància de joventut, és una de les primeres reusenques afiliades i participa en l'estructuració d'Esquerra Republicana a Reus quan, l'any 1976, és cridada per Lluís Faiges a la reunió clandestina en què s'inicia el procés; allí es troba amb antics militants com Josep Gomis, Desideri Vallvé, Francesca Jové, Anton Bofarull, Francesc Padrol i Joan Freixas, entre d'altres. En aquesta nova etapa política, hi participà activament també amb la seva ploma, així, el número 1 del butlletí informatiu de la tercera època de *Foment* —octubre de 1977—, obrí portada amb un article signat per la militant històrica en què, amb el títol de «...et durement i tu ens duràs...!!»

La trobem emocionada davant el retornat president Josep Tarradellas quan visita la nostra ciutat el 19 de maig de 1978. Viu activament la celebració de la diada de l'Onze de Setembre en el nou marc democràtic, i assisteix a la multitudinària manifestació de l'any 1978, i ho fa davant l'antiga senyera del Foment reclamant «llibertat, amnistia i Estatut d'autonomia». Pot votar de nou en unes eleccions generals (1977) —el darrer cop que ho havia pogut fer havia estat el febrer de 1936—, pot elegir l'alcalde i els regidors de l'Ajuntament reusenc (1979), veu aprovat l'Estatut (1979) i constata com novament el Parlament de Catalunya és

l'òrgan polític més important del nostre país (1980) tot i les limitacions que la Constitució espanyola imposa.

L'any 1981 s'acomplia el 75è aniversari de la creació del Foment Nacionalista Republicà de Reus i el 50è aniversari d'Esquerra Republicana de Catalunya. A Reus, l'esdeveniment fou celebrat amb diversos actes, i entre els més destacats s'incloué l'homenatge als militants que feia cinquanta anys que s'havien afiliat al Foment i a Esquerra Republicana i que continuaven fidels en la seva militància, que fou presidit per Heribert Barrera. Una de les 34 persones homenatjades fou Antònia Abelló. Una jornada emotiva, plena de records i també de perspectives de futur representades en les Joventuts Locals d'ERC, que també hi participaren.

En els darrers mesos de la seva vida, amb una salut delicada, mantenia l'enteresa d'ànim i una absoluta lucidesa, fins al punt de redactar, a tall de testament, amb serenitat i tocs de fina ironia, la seva voluntat última en relació amb com volia marxar d'aquest món.

A començament de març de 1984 se sentí molt feble, un procés asmàtic derivat dels anys de treball a la sedera li

havia castigat la salut. Morí a Barcelona al cap de pocs dies, mentre dormia. El cos d'Antònia Abelló, fidel a la seva terra, fou retornat a Reus per acomplir el seu desig. Els companys del Foment es mobilitzaren per acomplir la seva última voluntat expressada i per retre-li un sentit i darrer homenatge. La seu d'Esquerra Republicana de Catalunya acollí un acte funerari civil de la militant històrica, i el seu fèretre, cobert amb la bandera estelada, el van portar a les espatlles els companys més joves. El recordatori fou redactat i dissenyat seguint el seu desig expressat. Anava encapçalat amb l'emblema d'Esquerra Republicana de Catalunya i hi llüen les quatre barres; el text en català i amb una estrofa escollida per l'Antònia d'Els Segadors; a més, fou imprès al taller La Perla, on s'utilitzà el tipus de plom amb què s'imprimia el diari *Foment*, com ella havia anhelat verbalment una vegada.

La seva veu s'havia apagat però ens havia deixat el seu llegat més preuat: les seves paraules escrites. En els seus articles i en el seu magne relat hi queda implícit el seu tarannà més íntim i tota la seva personalitat literària i política que ens resta per sempre més.